

Братасюк В. М. – кандидат юридичних наук, суддя Тернопільського міськрайонного суду, м. Тернопіль
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1232-4160>;

Братасюк М. Г. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9216-0911>

Принцип визнання як необхідна засада становлення людини-особистості як суб'єкта права

*Метою статті є висвітлення принципу визнання як засади становлення людини-особистості як суб'єкта права. У дослідженні обґрунтовано ідею, що творення людини як реального суб'єкта права є багатовимірним процесом, до якого залучено низку чинників різного плану, серед яких – суб'єктивно-особистісний, який і є визначальним. **Методологія.** Під час опрацювання статті застосовано принцип взаємодоповнюваності філософських методів: герменевтичного, діалектичного, аксіологічного та загальнонаукових: об'єктивності, системності, аналізу й порівняльно-правового методу як спеціально-правового, що забезпечило цілісність дослідження та бачення процесу творення людини-особистості як суб'єкта права складним комплексним завданням, визначальну роль у якому має особистісно-суб'єктивний вимір. **Наукова новизна** полягає в тому, що в статті висвітлено важливість принципу визнання для формування людини як суб'єкта права, окреслено його сутність. На противагу легістському підходу, який лише декларує людину як суб'єкта права, фактично перетворюючи її на об'єкт законницького впливу держави, з'ясовано, що реально людина як суб'єкт права відбувається за умови втілення в правовідносинах принципу визнання в трьох вимірах: визнання суб'єктом права самого права як форми буття загальнолюдських цінностей; визнання іншого як рівноцінного мені в праві; визнання себе як носія смислів права. **Висновки.** Для того, щоб право було реальним, а не декларованим, варто, щоб його характеристикам відповідали люди як суб'єкти права. Лише в актах визнання можливе здійснення людини як правоздатного суб'єкта. Україна не зможе стати правовою державою, якщо громадяни не подолають нинішню духовно-культурну кризу, не виховають у собі поваги до права, до самих себе та інших.*

Ключові слова: суб'єкт права; принципи права; принцип визнання; смисли права; визнання іншого; автономія особистості; людська гідність; справедливість; свобода.

Вступ

Формування людини-особистості як зрілого суб'єкта права є складною комплексною проблемою. Продекларувати суб'єкт права нескладно – радянській і, значною мірою, українській пострадянській дійсності властиве саме таке декларування. Чи не найскладнішим у контексті розвитку права є здатність і готовність людей сприймати іншого рівноцінним собі. Йдеться про принцип визнання, який є настільки важливим у правовому розвитку, що його можна вважати базовою засадою для формування правовідносин, а, отже, ствердження правопорядку. Для сучасної України проблема ствердження принципу визнання як засади становлення українця як реального суб'єкта права значно ускладнена тим, що наше суспільство постало з людей типу homo sovieticus, людей пасивно-споглядальних, не вольових, задогматизованих, позбавлених почасті здорового глузду й інстинкту самозбереження, деперсоналізованих тощо. Це здебільшого не ті якості, які сприяють появі зрілого реального суб'єкта права, що творитиме правове суспільство. До цього ще треба додати переймання всього суспільства комерційним, облікуючим мисленням, що більше сприяє появі егоїстичного індивіда, не готового розуміти іншого, аніж розвиненої особистості. Ця проблема

надважлива в контексті правового реформування, проте увага до неї з боку реформаторів поки що дуже незначна.

Мета і завдання дослідження

Низку аспектів проблеми становлення людини-особистості як суб'єкта права окреслювали вітчизняні вчені: В. Бачинін, М. Братасюк, В. Головченко, О. Гришук, Д. Гудима, С. Максимов, О. Петриківська, А. Романова, А. Фальковський та іноземні дослідники: С. Архіпов, В. Нерсисянц, Ю. Габермас тощо (Holovchenko, V., & Holovchenko O., 2009; Hryshchuk, 2008; Petrykivska, 2007; Maksimov, 2000; Patei-Bratasiuk, 2010; Falkovskyi, 2006). Вони вивчали такі питання, як: окремі сутнісні характеристики людини-особистості як суб'єкта права, зокрема розвинена правосвідомість, сучасне правове мислення; людина як представник громадянського суспільства, її роль у захисті прав людини; образ людини в праві; роль людської гідності в правовому розвитку тощо. Проте принцип визнання як засади формування людини-особистості як реального суб'єкта права належним чином українські науковці не розглядали. Отже, цю проблему можна назвати мало розробленою.

Мета статті – на підставі аналізу наукових джерел окреслити сутність і значущість принципу визнання в становленні людини-особистості як суб'єкта права.

Виклад основного матеріалу

Сучасне українське правознавство поступово напрацьовує провідну ідею, що людина є центром правової системи, її альфою та омегою. Уся «правова матерія» (С. Алексєєв) тримається на стрижневій, яким є людина, поза нею право втрачає будь-яку цінність і вагу. Ще донедавна переважній більшості з них здавалося, що достатньо адаптувати українське законодавство до європейського – й Україна матиме європейське право, європейський правовий розвиток. Але наразі ми пересвідчилися, наскільки механістичним, науково не коректним виявився такий підхід. Правова реальність – це органічна єдність різних складових: правової ідеології, нормативно-знакової реальності, правозастосовної діяльності тощо. Проте, кожен із цих елементів може виконувати свої функції лише тоді, коли цього захочуть люди, бо вони їх створюють, реалізують, виконують, порушують, захищають, розвивають тощо (Falkovskiy, 2006; Nersesiants, 1998; Kheffe, 1994; Petlevych, 2008).

Право гуманістичне тому, що воно заангажоване на людину-особистість, вона є його центром, найвищою цінністю, метою, суб'єктом (Bratasiuk, 2018). Нині Україна ще не є правовою державою, і порушення прав людини стало тотальним. Інакше кажучи, законів в Україні багато, а права, навпаки, – дуже небагато. Це спричинено найперше тим, що в нинішній Україні, на жаль, дуже складно йде процес формування людини-особистості як реального суб'єкта права. Науковці зазначають, що зрілий суб'єкт права є там, де люди мають розвинене почуття людської гідності, де вони склалися як особистості з незалежним особистим «я», де вони почуваються унікальними індивідуальностями тощо: «Саме розвинене почуття людської гідності й особистої гідності відрізняє об'єкта законницького впливу державної влади, яким є насправді декларований суб'єкт права, від зрілого, розвиненого, наявного суб'єкта права, свідомого своєї гідності, унікальності, винятковості, значимості та ваги в суспільному дійстві», – зауважено в наукових джерелах (Bratasiuk, 2010). Там, де знищено особистість, її приватну власність і свободу, де зруйновано морально-етичні підвалини людського буття, – там немає реальних суб'єктів права, вони лише декларовані суб'єкти, маріонетки законницького впливу влади (Maksimov, 2000; Patei-Bratasiuk, 2010; Falkovskiy, 2006). Для того, щоб бути реальним суб'єктом права, люди мають бути економічно незалежними та юридично вільними. Таких передумов сучасна українська

людина, на жаль, не має. Якщо говорити про правові засади, то можемо визнати позитивні зміни, що ж до економічної незалежності, то похвалитися українцям нічим – держава є найбільш бідною в нинішній Європі, половина населення проживає на межі чи за межею бідності.

Але, окрім цього, існує ще один дуже важливий аспект цієї проблеми, який полягає у визнанні людиною права й іншого в праві як рівноцінного собі та визнання права як необхідного атрибута людського буття. Ця проблема є надважливою для українського суспільства, в якому життя «по-поняттям» стало нормою – так живуть дуже часто представники влади, так живуть переважно пересічні українці. А це означає, що визнання ними один одного як рівноцінного собі не відбулося, тобто принцип правової рівності в такому разі не реалізовано, тому правового життя в країні обмаль, хоча законів вистачає. Таким чином, невизнання один одного як рівноцінних у праві зумовлює ситуацію свавілля однієї людини стосовно іншої, а, отже, відмову від права як універсального регулятора людських відносин.

Проблема визнання іншого в праві та самого права – це проблема морально-духовного становлення людини або ж проблема співвідношення моралі та права. У той час, коли легістська доктрина заперечує єдність моралі та права, а, якщо визнає, то наполягає на мінімумі моралі в праві (Shershenevich, 1902), юснатуралізм навпаки відстоює моральність права, акцентує на їх невід'ємності. Науковці-юснатуралісти розглядають загальнолюдські цінності як правові, як смисли права, поза якими воно перетворюється на свавілля, наругу над людиною, її гідністю та честю (Nersesiants, 1998; Petlevych, 2008; Bratasiuk, 2010). Природно-правові цінності та вимоги мають відверто метафізичний, надприродний характер, апелюють до вищих першоначал буття, до Абсолюту та забезпечують особі вищу правоту, вони однаково «працюють» в усіх сферах людського буття, поширюються на всі види життєдіяльності особистості, присутні в будь-якому часі та просторі (Nersesiants, 1998). Людство повинно було дорости до стану окультуреного, духовно зрілого, перш ніж створило право як форму буття вищих духовних цінностей. Людина має стати духовно розвинутою людською істотою, щоб бути готовою жити в праві. Вона здатна на правову поведінку тому, що є носієм духовно-культурного виміру як носій духу та духовності (Maksimov, 2000). Чим відчутнішим і досконалішим буде наш духовно-культурний багаж, тим нетерпимішими станемо до неправового життя й усіх його виявів, і тим більшою буде потреба жити в праві, ставитися з повагою до подібних собі, вимагати права у всіх його формах. «Шаріковий» не потребує права та не борється за нього.

Категорія «людська гідність» їм невідома. Це, мабуть, і є найскладнішою передумовою правової поведінки – готовність ставитися до іншого, як до рівноцінного собі, визнавати за іншим те ж саме право, що і в тебе, рівну міру справедливості, свободи, добра, істини тощо (Maksimov, 2000; Arkhipov, 2004; Bratasiuk, 2019).

Права, у точному значенні цього слова, немає там, де відсутня попередня довіра до можливостей кожної людини стати розвинутою, багатомірною. Таким чином, «строге право трапляється лише там, де кожній людині кредитується гідність особи» (Solovev, 2005). Якщо в сучасній Україні так мало права, то переважно тому, що українці, на жаль, прийняли філософію інстинктивізму, що завжди була ворожою до права.

Ствердження права – це процес визнання людьми один одного як рівноцінних суб'єктів права. На думку О. Гьоффе, право є справедливим актом визнання співіснування людей. Правові цінності свободи, рівності, особистих прав, суспільного блага, інтересу тощо, вважає науковець, є правовими цінностями лише тією мірою, в якій містять у собі момент визнання. Дослідник вважає, що ідея справедливості виражає демократичну форму співпраці, своєрідний обмін, підґрунтям якого є «дистрибутивно-колективна вигода», бо обмін має бути корисним і вигідним для всіх і для кожного зокрема, тобто основним принципом цієї співпраці є принцип рівності, пропорційності чи рівноцінності набутого й втраченого. Таке розуміння справедливості дає можливість пояснити права людини, якими люди як суб'єкти права наділяють один одного (Bratasiuk, 2016). Як бачимо, теорія О. Гьоффе апелює до духовно-культурного виміру людського буття, хоча акцентує на прагматичному підґрунті. На його думку, принцип визнання легітимізує державну владу як захисника справедливості й окреслює шляхи співіснування влади та справедливості через морально-політичний дискурс (Kheffe, 1994). Отже, поза моральною політикою держава не може бути правовою. Якщо неготовність до життя на засадах правової рівності демонструє переважна частина суспільства, державна влада, то, попри наявність норм права, кодексів, нормативних актів, судів і суддів, правового життя в суспільстві не буде.

Нині дуже важливо навчити людей сприймати права один одного як цінності, які треба поважати. Право – це сукупність принципів обов'язкового порядку, які мають значення попри людську згоду й установлення, зокрема позитивного права (Арістотель, «Нікомахова етика»). Йдеться про принципи розумні та справедливі «для всіх часів і народів». Вони, заломлені кризою призму особистого «я» людини, і є нашими природними правами (Nersesians, 1998). Сучасні науковці трактують верховенство права як верховенство невідчужуваних природних прав людини (Holovaty, 2016;

Bratasiuk, & Rosoliak, 2017). Для того, щоб його забезпечити, необхідне визнання кожним із нас природних прав як атрибутивної характеристики кожної людини. «Кожний народжується вільним і гідним у своїй людській гідності та правах», – зазначено в ст.1 Загальної Декларації прав людини. Життя в умовах права – це і є повноцінне людське життя, це запорука такого ж повноцінного здійснення людини – особистості, і навпаки – життя в умовах неповаги до тебе з боку інших, приниження ними твоєї людської гідності – це передумова деперсоніфікації людини, знищення духовного й фізичного її особистісного «я» (Lokk, 2001; Hryshchuk, 2008).

Підкоряючи свою поведінку праву, керуючись цією ідеєю, орієнтуючи себе на принцип правової рівності, людина поступово здійснює своє сходження до правової істоти, стає нею, стверджує себе як правова особистість. Саме засобом визнання права як форми буття загальнолюдських цінностей людина конститує свою правно-культурну сутність, є творцем і носієм принципу правової рівності, стверджувачем у відносинах з іншими людьми, що є суб'єктами права, правових принципів, які гармонізують стосунки між людьми (Petlevych, 2008; Kaminska, & Kovalev, 2020).

Ми поділяємо позицію тих науковців, які вважають, що всі принципи права є вираженням ідеї людської самоцінності й автономії (Kolodii, & Oliinyk, 2008), а тому містять потужний гуманістичний потенціал, завдяки якому відносини між людьми набувають статусу правових. Для того, щоб бути реальним суб'єктом права, людина має стати особистістю, тобто, автономним індивідом, який самостійно пізнає, оцінює, самовизначається, діє. Справді, саме автономна особа – індивідуальність з власною життєвою позицією, системою цінностей і розвиненим раціо здатна на зважений, самостійний вибір. Також поділяємо думку, що саме автономія вирізняє людину з-поміж інших форм буття та забезпечує її правореалізацію (Arkhipov, 2004; Kant, 1965). На думку І. Канта, саме автономія є природною правомочністю людини як особи, що творить себе, а визнання цієї правомочності владою є «строгим правом». Без автономного вибору суб'єктів права, як здатності вільно здійснювати свої права (Kant, 1965), право як форма буття свободи неможливе. Автономія ж без морального виміру перетворюється на свавілля. Для автономії в праві, істотною ознакою якої є здатність людини до контролю за своїми діями, людина має стати морально вільною.

Смислові риси права виражають ціннісно-орієнтовані акти – акти визнання, специфічні інтенціональні акти, сутність яких полягає в спрямованості на інший, безвідносно до його соціального становища, ступінь розвитку його гідності. У такому документі інший сприймається як цінність, що заслуговує на правові гарантії

(Bratasiuk, 2019), рівноцінна мені, тобто, відбувається ототожнення кожного з нас з іншим, що дозволяє уявити його як «антропологічний еквівалент принципу формальної рівності» (Ilin, 1994). Таке його сприйняття – це шлях до балансу різних інтересів, що має бути вигідно всім. Звісно, людина як суб'єкт права має мати відповідний духовно-культурний рівень для того, щоб інший був сприйнятий саме таким чином.

У своїх працях Дж. Локк зауважував, що всі люди від природи мають стан свободи та рівності: «Нікому не належить більше, ніж іншим, бо ніщо не є настільки очевидним, ніж те, що створіння одного виду та класу... мають бути рівними між собою, без будь-якого підпорядкування чи підлеглості...» (Lokk, 2001).

Те, що право можливе через визнання, було помічено давно. Так, Гегель вважав, що справжня свобода досягається через визнання засобом визнання: «Я тільки тоді істинно вільний, якщо й інший також вільний і мною визнається вільним» (Arkhіrov, 2004). Взаємне визнання іншого як рівноцінного мені самому зумовлює ситуацію вільної збалансованої взаємодії, іншими словами, зумовлює свободу як стан взаємодії вільних суб'єктів. Категорії права взаємопов'язані, вони мають властивість працювати, ніби витягуючи одна одну: гідність людини неможлива без свободи, а свобода неможлива без гідних індивідів. Взагалі гідність – це ключ до всіх смислових характеристик права (Hryshchuk, 2008; Bratasiuk, 2019).

Реалізуючи свої невідчужувані права у взаємодії з іншими, визнаючи іншого як рівноцінного собі, особистість конститує себе та право, стверджує свою універсальну природу в індивідуально-неповторному вираженні (Petlevych, 2008). Так, І. Кант надавав такого великого значення принципів визнання в праві, що вважав його підґрунтям визначення права. Його розуміння права базувалося на категоричному імперативі: поведься так, щоб максима твоєї волі була сумісна з принципом всезагальної свободи (Kant, 1965). Аналогічну ідею висловлював Джон Роулз, автор «Теорії справедливості», який зазначав, що, відповідно до його першого принципу справедливості, кожна людина має право на свободу, яка є сумісною зі свободою інших людей (Roulz, 1995).

Зрілий суб'єкт права – це людина, яка готова реалізовувати право як особисту справедливість, що просто виражає добропорядність людини, яка добровільно й постійно виконує вимоги права та, найперше, вимоги справедливості. Такій людині не завжди потрібне позитивне право – поводитися з іншим справедливо вона спроможна й без нього, бо їй органічно властиво сприймати іншого рівноцінним собі.

Науковці наголошують, що правовідносини – це та з форм втілення права, де відбувається потрібне визнання: визнання самого права,

визнання іншого як суб'єкта права, визнання себе як суб'єкта права (Bratasiuk, 2019). Принцип рівної міри свободи зобов'язує кожного члена спільноти усвідомити потребу в його ствердженні, визнавати свободу як універсальну умову вільного співіснування, а також зобов'язати кожну спільноту створити умови для забезпечення їхнього визнання.

Осмислення принципу визнання в праві здійснює І. Ільїн, який зауважує, що в праві людина постає як цілісна соціальна й духовно-культурна істота, здатна виявити себе якнайкраще на користь іншого. В усі форми права, у правопорядок покладено визнання права в таких вимірах: права як основи, фундаментальної засади відносин між суб'єктами права, як форми життя, як об'єктивно значущої ідеї; кожен суб'єкт права визнає свою духовність – свою гідність у всіх її вимірах, власну автономію як творчу силу; кожен із суб'єктів визнає духовність, суб'єктивний світ іншого, його гідність й автономію як силу, здатну до творчості (Ilin, 1994).

У права є лише одна мета – служити людині. Правопорядок, правовідносини, загалом правове життя й таке ж суспільство можливі лише за умови, коли цілі права, його смисли та цінності увідповіднені суб'єктові права, його інтересам, потребам і запитам й адекватно втілені в різних формах, особливо в позитивному праві.

Наукова новизна

Наукова новизна полягає в тому, що на підставі дослідження було доведено, що становлення суб'єкта права є багатовимірним процесом, у якому визначальну роль має, найперше, духовно-інтелектуальний чинник, спрямований на «привласнення» права шляхом його визнання, також визнання іншого рівноцінним собі, що є, по суті, утіленням принципу правової рівності та визнання себе як гідної автономної особистості, без чого неможлива реалізація правосуб'єктності.

Висновки

Підсумовуючи, слід констатувати таке: право за своєю суттю гуманістичне, оскільки, як форма буття загальнолюдських цінностей, воно не може бути інакшим. Для того, щоб воно було реальним, а не декларативним, потрібно, щоб його характеристикам відповідали люди як суб'єкти права. Лише в актах визнання можливе здійснення людини як правоздатного суб'єкта. Це важлива проблема для сучасної України, де порушення прав людини стало типовим через неготовність громадян і представників їх поважати. Україна не зможе стати правовою державою, якщо громадяни не подолають нинішню духовно-культурну кризу, не виховають у собі прагнення й поваги до права, до самих себе та інших. Це спільна проблема як для державної влади, так і для громадянського суспільства, і її не можна відкладати на потім.

REFERENCES

- Arkhipov, S. (2004). *Subekt prava [Subject of Law]*. Moscow: Osnovy [in Russian].
- Bratasiuk, M., & Rosoliak, O. (2017). Pryntsypy ta normy prava v konteksti samovyznachennia liudyny-osobystostit yak subiekta prava [Principles and norms of law in the context of self-determination of a person-personality as a subject of law]. *Aktualni problemy pravoznavstva, Actual problems of jurisprudence*, 2(10), 5-10 [in Ukrainian].
- Bratasiuk, M.H. (2020). Filozofia zakhystu prav liudyny z pozytsii suchasnoho pravovoho myslennia [Philosophy of Human Rights Protection from the Standpoint]. *Filozofski ta metodologichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 1(19), 14-20. doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.14> [in Ukrainian].
- Bratasiuk, M.H. (2010). Liudska hidnist yak dzherelo yevropeiskykh standartiv prav liudyny [Human dignity as a source of European standards human rights]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 5, 85-95 [in Ukrainian].
- Bratasiuk, M.H. (2019). Subiektyvnyi vymir realizatsii prava [Subjective dimension of law implementation]. *Porivnialno-analitychne pravo, Comparative and analytical law*, 6, 16-20 [in Ukrainian].
- Bratasiuk, V.M. (2016). Postmodernistskyi obraz liudyny yak zasada rozvytku individualnoi pravosubiektnosti [Postmodern image of man as a basis for the development of individual legal personality]. *Visegrad Journal of Human Rights*, 1, 55-61 [in Ukrainian].
- Bratasiuk, V.M. (2018). Postmodernistskyi obraz liudyny yak zasada rozvytku individualnoi pravosubiektnosti [Postmodern image of man as a basis for the development of individual legal personality]. *Porivnialno-analitychne pravo, Comparative-analytical law*, 1, 374-377 [in Ukrainian].
- Falkovskiy, A. (2006). Postmodernistskyi obraz liudyny ta suchasni pravovi transformatsii [Postmodern human image and modern legal transformations]. *Antropohiia prava: filozofskiy ta yurydychniy vymiry, Anthropology of law: philosophical and legal dimensions: Proceedings of the 2nd All-Ukrainian Conference* (pp. 305-311). Lviv: Krai [in Ukrainian].
- Holovaty, S. (2016). *Pro liudski prava [On human rights]*. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
- Holovchenko, V., & Holovchenko, O. (2009). Teoretyko-prykladni aspekty pravozdatnosti ta subiektyvnykh prav osoby [Theoretical and applied aspects of legal capacity and subjective rights of the person]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 5, 82-87 [in Ukrainian].
- Hryshchuk, O.V. (2008). Liudska hidnist v pravi: filozofskiy aspekt [Human dignity in law: philosophical aspect]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Ilin, I.A. (1994). O sushchnosti pravosoznaniia [On the essence of legal consciousness]. *Sochineniia, Works*. (Vols. 1-10). Moscow [in Russian].
- Kaminska, N., & Kovalov, A. (2020). Antropologichni vymiry doslidzhen prav i svobod zasudzhenykh [Anthropological Dimension of Research on the Rights and Freedoms of Convicted Persons]. *Filozofski ta metodologichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 1(19), 8-14. doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.8> [in Ukrainian].
- Kant, I. (1965). *Sochineniia [Works]*. V.F. Asmusa (et al.). (Eds.). (Vols. 1-6). Moscow [in Russian].
- Kheffe, O. (1994). *Politika, pravo, spravedlivost: osnovopolozhenie kriticheskoy filozofii prava i gosudarstva [Politics, law, justice: the foundation of critical philosophy of law and state]*. Moscow: Osnovy [in Russian].
- Kolodii, A.M., & Oliinyk, A.Yu. (2008). *Prava, svobody ta oboviazky liudyny i hromadianyna v Ukraini [Rights, freedoms and responsibilities of man and citizen in Ukraine]*. Kyiv: Pravova yednist [in Ukrainian].
- Kravchenko, I. (2021). Problemy normatyvnoho vyznachennia poniattia "pryvatne zhyttia" z ohliadu na dopustymist mezh obmezhenia prav pratsivnykiv pid chas zdiisnennia robotodavts'em zakhodiv kontroliu [Problems of normative definition of the concept of "private life" given the admissibility of the limits of restriction of employees' rights during the implementation of control measures by the employer]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1(118), 82-93. doi: <https://doi.org/10.33270/01211181.82> [in Ukrainian].
- Lokk, Dzh. (2001). *Dva traktaty pro vriaduvannia [Two Treatises on Governance]*. (Trans). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Maksimov, S.I. (2000). "Obraz cheloveka" i "obraz prava": k konstituirovaniu predmeta pravovoy antropologii. Filozofski perypetii [The image of man" and "the image of law": to the constitution of the subject of legal anthropology. Philosophical vicissitudes]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina, Bulletin of Kharkiv National University V.N. Karazin*, 474, 44-48 [in Russian].
- Nersesiants, V.S. (1998). *Filozofii prava [Philosophy of law]*. Moscow: INFRA-Norma [in Russian].
- Nesterovych, V.F. (2020). Zaborona dyskryminatsii yak vazhlyvyi mizhnarodnyi ta konstytutsiinyi pryntsyyp v haluzi prav liudyny [Prohibition of discrimination as an important international and constitutional principle in the field of human rights]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia, Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 5, 86-122. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-86-122](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-86-122) [in Ukrainian].
- Patei-Bratasiuk, M.H. (2010). *Antropotsentrychna teoriia prava [Anthropocentric theory of law]*. Kyiv: b/v [in Ukrainian].
- Petlevych, N.S. (2008). Osobystist u pravovidnosynakh: personalistychna kharakterystyka [Personality in legal relations: personalistic characteristics]. *Antropohiia prava: filozofskiy ta yurydychniy vymiry (stan, problemy, perspektyvy), Anthropology of law: philosophical and legal dimensions (state, problems, prospects): Proceedings of the 3rd All-Ukrainian Conference* (pp. 245-256). Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].

- Petrykivska, O.S. (2007). Filososfska antropolohiia yak metodolohiia syntezy znan pro liudynu [Philosophical anthropology as a methodology of synthesis of knowledge about man]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
- Roulz, Dzn. (1995). *Teoriia spravedlivosti [The Theory of Justice]*. Novosibirsk [in Russian].
- Shershenevich, G. (1902). *Filosofii prava [Philosophy of Law]*. Moscow [in Russian].
- Solovev, E.Iu. (2005). *Kategoricheskiy imperativ npravstvennosti i prava. [The Categorical Imperative of Morality and Law]*. Moscow: Progress-Tradition [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Архипов С. Суб'єкт права. М., 2004. С. 14–79.
- Братасюк М., Росоляк О. Принципи та норми права в контексті самовизначення людини-особистості як суб'єкта права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2 (10). С. 5–10.
- Братасюк М. Філософія захисту прав людини з позицій сучасного правового мислення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1 (19). С. 14–20. doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.14>
- Братасюк М. Г. Людська гідність як джерело європейських стандартів прав людини. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2010. № 5. С. 85–95.
- Братасюк М. Г. Суб'єктивний вимір реалізації права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 16–20.
- Братасюк В. М. Постмодерністський образ людини як засада розвитку індивідуальної правосуб'єктності. *Visegrad journal of human rights*. 2016. № 1. С. 55–61.
- Братасюк В. М. Постмодерністський образ людини як засада розвитку індивідуальної правосуб'єктності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 374–377.
- Фальковський А. Постмодерністський образ людини та сучасні правові трансформації. *Антропология права: філософський та юридичний виміри*: ст. учасників Другого всеукр. круглого столу (Львів, 1–2 груд. 2006 р.). Львів: Край, 2007. С. 305–311.
- Головатий С. Про людські права: лекції. Київ: Дух і літера, 2016. 760 с.
- Головченко В., Головченко О. Теоретико-прикладні аспекти правоздатності та суб'єктивних прав особи. *Право України*. 2009. № 5. С. 82–87.
- Гришук О. В. Людська гідність в праві: філософський аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Харків, 2008. 38 с.
- Ильин И. А. О сущности правосознания. *Сочинение*: в 10 т. Т. 4. М., 1994. 592 с.
- Камінська Н., Ковальов А. Антропологічний вимір досліджень прав і свобод засуджених. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1. С. 8–14. doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.8>.
- Кант И. Сочинения: в 6 т. / [под общ. ред. В. Ф. Асмуса и др.]. М., 1965. Т. 4. Ч. 2. 478 с.
- Хеффе О. Политика, право, справедливость: основоположение критической философии права и государства. М.: Основы, 1994. 429 с.
- Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні. Київ: Правова єдність, 2008. 336 с.
- Кравченко І. Проблеми нормативного визначення поняття «приватне життя» з огляду на допустимість меж обмеження прав працівників під час здійснення роботодавцем заходів контролю. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (118). С. 82–93. doi: <https://doi.org/10.33270/01211181.82>.
- Локк Дж. Два трактати про врядування / пер. з англ. Київ: Основи, 2001. 265 с.
- Максимов С. И. «Образ человека» и «образ права»: к конституированию предмета правовой антропологии. Філософські перипетії. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2000. № 474. С. 44–48.
- Нерсисянц В. С. Философия права. М.: ИНФРА-Норма, 1998. 647 с.
- Нестерович В. Ф. Заборона дискримінації як важливий міжнародний та конституційний принцип в галузі прав людини. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 5. С. 86–122. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-86-122](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-86-122).
- Патей-Братасюк М. Г. Антропоцентрична теорія права: навч. посіб. Київ: б/в., 2010. 395 с.
- Петлевич Н. С. Особистість у правовідносинах: персоналістична характеристика. *Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)*: ст. учасників Третього Всеукр. круглого столу (Львів, 23–24 листоп. 2007 р.). Львів: СПОЛОМ, 2008. С. 245–256.
- Петриківська О. С. Філософська антропология як методология синтезу знань про людину: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.02. Одеса, 2007. 18 с.
- Роулз Дж. Теория справедливости. Новосибирск, 1995. 536 с.
- Шершеневич Г. Философия права. М., 1911. 210 с.
- Соловьев Е. Ю. Категорический императив нравственности и права. М.: Прогресс-Традиция, 2005. 416 с.

Стаття надійшла до редколегії 10.02.2021

Bratasiuk V. – Ph.D in Law, Judge of Ternopil City District Court, Ternopil, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1232-4160>;

Bratasiuk M. – Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Philosophy of the Lviv Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9216-0911>

The Principle of Recognition as a Necessary Basis for the Formation of the Individual as a Subject of Law

*The **purpose** of the article is to highlight the principle of recognition as the basis for the formation of an individual as a subject of law. The article substantiates the idea that the creation of a person as a real subject of law is a multidimensional process, which involves a number of factors of different aspects, and in particular subjective-personal, which is decisive. **Methodology.** The work was done using the principle of complementarity of philosophical methods (hermeneutic, dialectical axiological); common scientific (objectivity, systematization, analysis) and comparative legal method as a special legal. It ensured the integrity of the study and vision of the process of creating a person as a subject of law complex task, where the major role is played by a personal-subjective dimension. The **scientific novelty** is that the article concerns the importance of the recognition principle for the formation of a person as a subject of law, reveals its essence. In contrast to the Legist approach, which only declares a person as a subject of law, in fact turning it into an object of legal influence of the state, it is proved that in reality an individual as a subject of law is subject to the implementation of the principle of recognition in three dimensions i.e. recognition of the subject of law as the law itself, as a form of existence of universal values; recognition of another person as equal to me in law; recognition of oneself as the bearer of the meanings of law. **Conclusions.** In order for a right to be real, and not just declared, it is necessary that its characteristics correspond to people as subjects of law. Only in acts of recognition is it possible to exercise a person as a legal entity. Ukraine will not be able to become a state governed by the rule of law if citizens do not overcome the current spiritual and cultural crisis, do not cultivate respect for the law, for themselves and others around them.*

Keywords: subject of law; principles of law; principle of recognition; meanings of law; recognition of another person; autonomy of personality; human dignity; justice; freedom.